

”Det kommer inga duvungar blå ur korpägg vita...”

Djur och djursymbolik i Sveriges folkliga rättskultur

Hans Andersson

hantz@chello.se, hans.andersson.fli@folkbildning.net

Crime and History Research

*Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005.
Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författaren.*

Skillingtrycken om brott utgör ett väl avgränsad diskursivt fält, där förekomsten av djur, som symboler eller aktörer kan studeras. I den traditionella rättskulturen kunde de också bli anklagade, men detta förekommer inte i de skillingtryck jag undersökt.

Av över 20 000 bevarade skillingtryck handlar 491 om brott och straff. Det är vanligen berättelser om grova brott som behandlas i skillingtrycken. Under 1700-talet huvudsakligen sådana som var belagda med dödsstraff. Förändringar i de berättelser om brott som publicerades under perioden 1583–1936, går att spåra kan tolkas som ett uttryck för olikartade världsbilder inom eliten och den folkliga kulturen. Källhänvisningarna refererar till katalogsignum i KB:s mikrofilmade samling.

I det följande analyseras och exemplifieras djurens roller i skillingtrycken om brott på 1700- respektive 1800-tal. En enkel indelning visar att de under den förra perioden vanligen framstår som symboler, men efter år 1800 alltmer är aktörer. Vanligen är de ganska passiva som aktörer, och ibland offer, för brott eller andra handlingar, men kan också vara mer aktiva och uppträder då antingen som förövare, eller från sent 1800-tal i en sorts hjälteroll.

Synen på djur

Hur människan uppfattar djur är en viktig del av hur hon uppfattar sig själv. Vad det innebär att vara människa kan definieras genom referens till djuren. Tanken att människan är ett sorts djur är historiskt sett en relativt ny företeelse kopplad till moderniteten. Kristendomen har dominerat diskursen om människans identitet och relationen till andra djur i Västerlandet, från tidig medeltid och fram till 1800-talet.

Det finns en del internationell forskning om synen på djur under olika perioder, särskilt omkring 1800.¹ Det diskuterades då om de hade en själ, vilket Descartes förnekade. Fysiokraten Quensay hade en annan åsikt, och menade att de var inte bara användbara utan också vackra, vilket illustrerar skaparens godhet. Häst och hund förmådde visa tillgivenhet och trohet till människan. Lejonet symboliserade ädelmod, storhet och mod, medan tigerns rykte var mer tveksamt; åsnan stod för tålmod och ödmjukhet. Ofta uttrycktes vid denna tid en harmoni mellan människa och djur, och den omgivande naturen överhuvudtaget, vilket på sikt ledde till en kampanj mot djurplågeri och grymhet mot djur.

Den antika världen levde med en lösare demarkationslinje mellan det djuriska och det mänskliga.² Samma sak gäller den fornnordiska kulturen. Bägge de äldre uppfattningarna överflödar av historier om hur människor (eller antropomorfiska gudar) och djur skiftar hamn. Joyce Salisbury som studerat konstruktionen av djur under medeltiden hävdar att de förändringar som skedde under 1800-talet förväntades av en utveckling som började redan 700 år

---

1 Charlton: *New Images of Nature in France* (1984); Hastings: *Man and Beast in French Thought of 18th Century* (1936); samt Boas: *The Happy Beast in French Thought of the 17th Century*, (1933).

2 Joyce E. Salisbury: *The Beast Within; Animals in the Middle Ages* (1994).

tidigare. Omkring år 1800 började människan tillskriva djuren känslor och egen vilja på ett sätt som ej förekommit tidigare, åtminstone inte sedan antiken. Senare, i och med Darwins upptäckter insåg man att människan är ett sorts djur. Djurfablerna, med rötter i antiken, fortsatte dock att florerat under medeltiden. Det är också möjligt att det finnas skillnader mellan den skandinaviska kulturen och den mer allmänneuropeiska.

En klassiker på området är Darntons *Kattmassakern*, där djuren har en klar roll som offer för en halvt kriminell handling. Dennes framställning har dock kritiserats för att suddat ut gränsen mellan skriven text och symbolisk handling. Allt är inte symboler, och detta begrepp får inte definieras så brett att inget exkluderas. Det är också viktigt att uppmärksamma förändringar, och att inte uppfatta symbolernas innebörd som fixerade, oföränderliga.

Tabell 1. Djur som symboler och aktörer i svenska skillingtryck.

Roll	1700-tal (ca 100)	1800-tal (ca 350)	1900-tal (ca 40)	Summa
Symboler	21 (4 <i>vilddjur</i> , 3 tiger, 2 får/lamm; lejon, hund, nöt, katt, svin, <i>fågel</i> , 2 korpar, 3 duva, Fenix, <i>orm</i>)	14 (2 <i>djur</i> , <i>vilda djur</i> , 3 hund, katt, tiger, häst, svin, räv; höns, basilisk, huggorm)	5 (djur, <i>orm</i> , räv tigrinna, svin)	40
Aktör	8	15	2	25
Passiva	4 (häst, hund, får; <i>fiskar</i>)	8 (får, getter, oxar, svin, <i>hjurd</i> , råttor, <i>fåglar</i> , korpar)	-	9
Offer	3 (häst; <i>fåglar</i> , starar)	3 (2 hästar, ett odef tidelag)	1 (katt)	7
”förövare”	1 (Vargar)	2 (råttor/-or)	-	3
”Hjältar”	-	2 (2 hund)	1 (häst)	3
Summa	29	29	7	65
Procentuell förekomst	29	8	18	19

Källa: skillingtryck, serie O, Oa och Ob (KB).

Anm: generiska beteckningar i kursiv.

Den största förändringen i hur djur uppträder i skillingtrycken om brott är att de blir relativt sett mer sällsynta under 1800-talet jämfört med tidigare sekel. Samtidigt stärks de som aktörer, men inte så mycket kvantitativt, jämfört med det totala antalet skillingtryck, som kvalitativt! De blir i mindre utsträckning offer, och i större antingen passiva, eller rent av hjältar. Citationstecknet kring denna beteckning gäller inte så mycket hundarna som en häst, som vid ett tillfälle lurar den notoriske inbrottstjuven och kassaskåpsprängaren Bildsköne Bengtsson. Men det är också intressant att hundarna blir hjältar, från att ha varit huvudsakligen symboler och dessutom föraktliga sådana. På 1700-talet nämns de bara en gång, och då i samband med incest, tillsammans med flera andra djur som står som symboler här. Sexualiteten markerar en av de viktigaste skillnaderna mellan människor och djur. Tidelag är ett brott som ej besjungs i den svenska folkkulturen – däremot är det vanligt som tema i sägner och folklöre om brott.³

Sånger före 1800

Under 1700-talet och det sena 1600-talet fungerar djuren i de visor jag studerat huvudsakligen som symboler. ”En botfärdig synderskas sista walete wiijsa, hustru Maria Eriksdotter Blylo

3 Lars Levander: *Brottsling och bödel*, Stockholm (1933).

vid namn, som sitt straff tåligen utstod i Stockholm d 15/3 1699, tryckt samma år” (skillingtryck serie Ob 96:3, 1699), berättar t ex i 12.e versen:

Men Gud han skall dig föda,
Som när korpungar små,
När de är i sitt öde,
Samt djuren i skogen gå.

Korpen illustrerar således Guds godhet och nåd – men kunde också stå för ondska, närmast en symbol för arvsynnen. Signe Christina Persdotter (Skillingtryck serie O, 99:58, 1741, KB), avrättades tillsammans med sin far i Göteborg den 9/12 detta år. Hon (eller sångens ”jag”) berättar att hon med våld och lockad av gåvor förfördes vid 13 års ålder. Fyra år senare flyr de tillsammans från landet. Gripande skildras med enkla ord hur deras dottern försöker förstå vad som sker. Signe Christina säger att hon ej själv är utan skuld: ”det kommer inga duvungar blå ur korpägg vita” (vers 21). I samma sång förekommer djur som offer, då Ingridis far lockar ut henne på fågeljakt (inkl starar, se tabell 1).

Frågan om incest gav tillfälle att jämföra människor och djur, t ex i ”En ny märkvärdig Klagovisa, över en grov missgärningsman, nämligen stadssoldaten Anders Marberg, som på lekamliga vägnar utstod sitt rättmätiga straff på rättsplatsen utanför Göteborg den 20.e januari anno 1739. för det han begått blodskam med sin styvdotter. Allom ogudaktigom till sky och varnagel sammanskriven och komponerad av en fattig idiot” (Skillingtryck serie O, 99:19, 1739, KB).

Det var en stadssoldat, för staden Göteborg,
För dottern styvfader, sig till stor nöd och sorg,
Hon nyligen var upprunnen i sina unga år:
Dock gjorde han som hunden, som bättre ej förstår.

Den han dock borde lära, i tukt och ärbarhet,
Uppdraga till Guds ära och evig salighet,
Den han så fast månd’ plåga, när modern var död,
Till vederstygglig bråna, som ett oskäligt nöt.

Ändock hon var förlovat, med en annan ärlig man,
Av honom begåvat till rätta äkta stånd,
Dock ville Satan följa, det som förut är sagt,
Som kattan överhölja, vad som hon har utlagt.

Sångerna om Gardessoldaten Jonas Soldan, som dömts till döden för mord på en oskyldig gosse (100:10–11, 1777) är mer konventionella i sin djursymbolik:

En hjälte Lejon likt i strid/
Men utan vapen milder
Rättrådig from, lik Lamm i frid
Från hämnd och avund skilder

Lejonet är en återkommande symbol för tapperhet och ädelmod. Mer oväntat är att tigern förekommer, konsekvent som en symbol för grymhet, t ex sägs i sången om Anna Catharina Rosendahl, en skarprättares hustru som mördat sin man, att hon hade ett tigerhjärta. Hon sköt

sin man när han ligger och sover under täcket – i samarbete med en piga. Den sovande hade rätt till frid, även om han var skarprättare (99:73, 1776). Lejonet var en vanlig symbol, t ex i Bibeln och i den kungliga retoriken, medan tigern inte alls nämns i Bibeln⁴, och förefaller väldigt exotisk i den svenska folkliga rättskulturen och sångerna. Ändå är den det djur som oftast återkommer som symbol i skillingtrycken om brott.

Djur nämns relativt sällan i rättsmaterialet, om det inte är frågan om stöld av just djur, eller tidelag, alltså som offer. Uppfattningen att ett vilt djur – inte ens en orm – rör vid en sovande människa anförs dock då och då. I ett incestmål från 1680–81, rörande drabanten Måns Nebb och hans dotter Beata... Vaktmästaren Sven inkom och berättade att när modern besökt Beata i fängelset har hon bekänt att fadern ”lika som oskäligen kreatur haft bak på henne köttslig beblandelse”. Modern Maria Johansdotter inkallas och bekräftar detta! Beata hävdar dock att hon bara sagt att han försökt (eller då rört henne såsom tillförne sagt är, Rådhusrättens protokoll 25/8 1681, SAA). Hon ska också en gång ha yttrat att ”inte ens en orm rör vid en som sover”. En vanlig föreställning, som lever kvar åtminstone in på 1800-talet. Detta är i stort sett det enda utslag av traditionell animism (vilket annars sägs vara ett centralt inslag i folkkulturen) som jag stött på i mina studier av svenska berättelser om brott och rättskultur.

Samma tanke förekommer i ett sedlighetsmål mellan båtsmannen Mårten Ryman och kvinnspersonen Margareta Jonsdotter. De har sovit i samma rum och han har flera gånger försökt befrämja sin vilja med henne. Hon säger att hon alltid lyckats freda sig medan hon var vaken. Margareta säger att ”icke en orm vill röra någon medan hon sover”. Trots att hon är osäker på om det fullbordats vill hon ha honom fälld för lägersmål (Norra förstadens kämnärsrätts kriminalprotokoll 1719, SSA).

Djuren kan också vara aktörer, ofta då i relativt passiva roller, ibland som offer – men vid denna tid aldrig i hjälteroll. Kungamördaren Anckarström besjöngs i ett flertal sånger, bla ”Du bov förutan like...” (96:77, 1792). Här exemplifieras hans stegrade brottskarriär, också ett vanligt tema, med ett grymt djurplågeri:

- Grym i ungdomsåren 1)
- I grymhet tilltog sen 2)
- Och vilddjur blev med åren 3)

Noterna förklaras med att han som student i Uppsala samlade knivsuddar mm och fäste i korkar som gömdes i handen, hälsade sedan på bönder och andra enfaldiga besökare så att deras händer skars blodiga; hackade ihjäl en häst han köpt för dyra pengar; slutligen ökad bondeplågar på sitt gods.

Ett gränsfall mellan djuren som symboler och aktörer finns i Livsfångens Johan Hellboms, egen sannfärdiga berättelse, om sin förda vandel, omvändelse och död den 21:a november 1753 (98:16, 1796). I hans berättelse framställs vargarna som aktörer, potentiella förövare. Deras funktion i berättelsen är dock främst symbolisk: de är Guds redskap och visar hans goda vilja. Gud ville ge Hellbom en chans att bättra sig (fast vad ont han gjort vid denna tid framgår ej). Hur man än definierar vargarnas roll i denna text så kvarstår faktum att djuren huvudsakligen förekommer på det symboliska planet i skillingtrycken om brott på 1700-talet.

1800-tal

Under 1800-talet blir djuren än mer sällsynta i skillingtrycken. Ibland står de fortfarande med som symboler, t ex i sången om *Den sköna Dorothea*, huvudpersonen i en historia som ska ha utspelat sig år 287 (96:21, 1821).

---

4 A Malmroth: *Djursymboliken i den heliga skrift* (1900).

På en viss dag med stort misshag,
Af många de kristnas munnar,
Man hörde stor låt och mycken gråt,
För de barbariska hundar.

Hunden står här närmast för det hedniska och barbariska. Men den var också ett föraktat djur i början av 1800-talet, och liknas oftast vid någon som kan piskas – lika föraktlig som en ryss.

Jonas Gabriel Hägg, 98:26, 1859: en röst ur graven, som gömmer stoftet av distinktionskorpralen vid Linköpings kompani av andra livgrenadjärregementet Jonas Gabriel Hägg (ett offer för föråldrade lagar) till efterlevande kamrater tillhörande svenska krigsmakten till lands och vatten. Hägg har begått självmord i protest mot ett orättvist straff:

Jag väntades av ”prygel”.
Det är tillräckligt sagt;
Den dom och ingen annan
Jag visste skulle bli;
Då – jag sköt mig för pannan,
Att undgå tyranni.

”Han som ett djur kan piskas”
Därmed man tänker väl
Hans mannamod uppfriskas
Och eldas skall hans själ,
Att glatt till striden tåga
Var timme och var stund,
Och liv och blod djärvt våga –
Fast piskad som en hund.

Det sägs faktiskt rent ut att sådant kan passa på steppen (rimmar på käppen) – det mest konsekventa uttrycket för etniska fördomar i sångerna är att Ryssland betraktas som en nation av slavar, folk som kan piskas som hundar. Men hunden är också det djur som genomgår den mest påtagliga metamorfosen i dessa sånger och berättelser. I flera skillingtryck från sent 1800-tal får de en hjälteroll, då de avslöjar sin husbondes mördare. Dessa historier utspelar sig på exotiska platser, på betryggande avstånd, i Frankrike eller USA.

I de sånger jag studerat förekommer djuren ofta i kluster, ett skillingtryck kan nämna ett antal, både som faktiska aktörer och som symboler. Detta gäller sången om Ingrid Persdotter, liksom andra på incesttemat. På 1800-talet finns två i övrigt helt olikartade sånger där djur dyker upp i mängd, både som aktörer och symboler. Den ena handlar om prästen Anders Lindbäck, som förgiftade sitt nattvardsfolk i Värmland (Skillingtryck serie O, 98:72-79, 1866, KB). Han var son till en torpare som dömts för att ha stulit en skinka, ett faktum som används för att understryka det olämpliga i social rörlighet uppåt.

Lilla Anders bland Åsumle fjällar,
Gick och vaktade en bondes hjord –
Och sjöng psalmer morgnar liksom kvällar,
Och predikade ibland Guds ord –
Klev då modigt högt uppå en stubbe,
Sen kring sig han samlat sina får –
Darrande på rösten som en gubbe,
Han förnöjd i sin församling står.

...

Snart han åter ute är världen
Och står ensam på dess stora torg,
Kommer av en nyck att ställa färd
Till den stora stad Vänersborg.
Blev där "borstis" åt en lärd magister
Och latin fick lära som en häst –
Blev student i Uppsala och visst är
Att "herr Anders" vigdes sen till präst.

Här illustreras åter att djuren gärna kommer i kluster – den poet som nämner ett djur, antingen som symbol eller aktör, nämner ofta flera stycken olika. Först nämns fåren (passiva aktörer) som Anders predikat för, sedan hästen som symbol för lärdom eller studiefлит.

Djur som offer och symboler blandas även i "Soldaten Jonas Löfgrens visa, av honom författad, över dess resa då han för något begånget brott skulle föras till Nyköpings slottshäkte" (Skillingtryck serie O, 99:8, u å, KB) med dateringen: "tryckt i månskenet"!

De skjutsa mig till Holma socken,
till Hovjsö fram klockan tolv om natten,
jag tänkte vila där en stund;
men jag blev fågnad som en hund.

I Staf där ...

Drog de fram en gammal kärra,
Och satte för den svarta mörra.
Hon skulle trava; men bara gick,
Hon slag uppå slag av påken fick.

Skjutsföraren sade, är du ej vaken,
Som slår så mörra med stora staken.
Hon har nu levat många dar,
Då svara jag: är du hennes far?

Åter hästen som det typiska djuret som utmålas som offer, även om huvudpersonen inte visar någon större medkänsla. Hunden nämns som en symbol för någon som behandlas illa. Sedan han blivit utsläppt ur fångelset, träffade Löfström en flicka på ett värdshus utanför tullporten:

Fläsk och ärtsoppa jag av henne fick,
Och sedan jag med flickan uti sängen gick.

Jag tänkte att få vara stilla;
Men det blev alldeles intet gillat,
Utan jag måste av och an,
Så länge jag där något fann.

Äntligen så slutades denna smeken,
Och skam fick flickan för hela leken.
Jag tog pengar som en räv,
När han tar hönsen och går sin väg.

Hönsen är visserligen offer för räven, som då skulle kunna klassas som förövare, men deras relation har en rent symbolisk funktion i sången. Förövare kan däremot kalla råttan i några sånger, t ex: ”Klagovisa från fängelset av en ung flicka, som avdagatagit sin Fader med gift” (Skillingtryck serie Ob, 96:40, 1844, KB):

Råttan gnager fängelsemuren,
Löper både ut och in;
Men en fånge i buren
Sitter jag med dystert sinn!

Om råttan ska betraktas som en förövare, när den gnager på fängelsemuren, eller hellre som en symbol för fångens frihetslängtan, är diskutabelt. Tydligare är exemplet med översten som under 30 år pinar sin fru, tills hon slutligen dör av svält, och sedan låter liket gnagas av råttor (Skillingtryck serie Ob, 96:36, 1837, KB)! Det speglar den folkliga attityden till ståndspersoner som begår brott eller andra, ofta ostraffade illgärningar. Samma inställning speglas även i visan om Lindbäck.

1900-tal

Den siste som dömdes till döden i Sverige var den ryske fd översten Hadjelatché, (Skillingtryck serie O, 98:6, 1919, KB).⁵

Om Ardasjev den ryske doktors öde
Uti vår moder Sveas huvudstad
Hur han blev narrad från sitt hem och mördad
Har ni väl läst i pressen varje dag.

Han flydde bort ifrån sitt hemland Ryssland
På grund av terrorn grym och fasansfull.
Han kom till oss att söka lugn och friden
Som alltid bjudits av vår moder huld.

Som ormen förr, en gång i paradiset,
Så lurade dock mördaren på sitt rov.
Med falskhet och med svek han offret förde
Hem till sin håla denna mörka bov.

Två andra förmögna ryssar sägs ha mördats på samma sätt, av en liga ledd av Hadjelatché. Det viktiga här är att ormen förekommer som tidlös symbol för lömsk ondskefullhet.

”En alldeles ny och hemsk visa om det fasansfulla illdådet som förövades i Saxtorpa by av Tattarnas grymma liga” (skillingtryck serie O, 96:54, 1900, KB).

Men tänken blott, huru livet mänskan fattar.
Då hon framlever det städs som ett svin;
Och tänkom så hur grymt varje tattar'
Kan handla då han supit brännvin.

---

5 Det finns en hel bok om honom, av Svante Lundgren: *Ryssligan – flyktingarna från öst och morden i Bollstanäs* (2004).

Detta är enda gången tattare nämns i skillingtrycken, de jämförs då med svin, men det hävdas också i sången att de har ett hetsigt blod.

Som offer för kriminalitet förekommer, i slutklämmen om Fredrik August Nokkes massmord en katt! Den försupne skraddaren har då redan i svartsjuka mördat sin gesäll, hustru och barn, samt svärmor och en lärpojke – ja också av misstag en förbipasserande, då han slängde ut svärmoderns lik genom fönstret (Skillingtryck serie O, 99:32, 1911, KB). Historien är troligen apokryfisk, eller har åtminstone (av namnet att döma) ej utspelats i Sverige.⁶

I mer skämtsamma eller uppskattande ordalag nämns hur Bildsköne Bengtsson tar sig en konjak, och därigenom går miste om sitt byte (skillingtryck serie O, 97:5, 1935, KB).

I Alvhem hos en bonde var en häst just ledig då,
Som spändes för en kälke att gårn' ta godset på,
Bland det var också cognac som Bildskön smaka av
Mot Lödöse-trakten bär det sen av i maklig trav.

Han värmer sig och njuter, av cognac som är god,
Gör fler besök i natten men hästen still ej stod.
Ty Brunte styr mot hemmet med drög och last uppå;
Bildskön kom tillbaka, blev på cognac lurad då.'

Hästen blir härigenom en sorts hjälte. Hästarna är annars det typiska offerdjuret, för misshandel och stöld.

Slutord

Djuren som aktörer förändras, särskilt hundar kan få hjälteroller – då de spårar upp sin husbondes lik och därmed avslöjar förövarna. Tidigare har de förekommit som symboler för det föraktliga. Exempelen är dock hämtade från exotiska områden. Men de visar inte bara på en förändrad uppfattning om djur, utan också på en omvandlad rättskultur. Det är vid denna tid som detektiven dyker upp i skillingtrycken om brott, där tidigare själva avslöjandet av brottslingen fått föga uppmärksamhet.

1900-talets djur som aktörer är få, men distinkt annorlunda än i de äldre sångerna. Någon sympati för djuren, utom möjligen hästar, eller uppfattning om dem som subjekt med egen vilja förekommer knappast i något av skillingtrycken om brott.

En del av djurens symboliska roller förändras, medan andra är mer konstanta. Korpar har flerdubbla roller. De är symboler för det onda, eller rent av arvsynen, men förekommer också som en symbol både för Guds godhet och outgrundliga visdom. Någon skönhet tillskrivs knappast djuren i de dikter jag studerat, men de kunde ändå, i linje med Quensays uppfattning illustrerar skaparens godhet.

Katten är som korpen en multipel symbol och rollinnehavare. Incestsymbol, symbol för den skicklige tjuven och slutligen offer för den obarmhärtige Nokke. Duvor är konstanta symboler för det rena och oskyldiga. Lejonet är en återkommande symbol för tapperhet och ädelmod. Mer oväntat är att tigern förekommer mest av alla, som en symbol för grymhet.

Min undersökning kommer att följas upp med en jämförelse med djurens roll i de skämtsamma sånger som utgivits av Svenskt visarkiv.⁷ I dessa femtio sånger nämns djur lika många gånger som i de nästan 500 skillingtrycken om brott. De skämtsamma sångerna anses vara äldre, och har levt kvar i folkminnet, de saknar den dagsaktualitet som präglar sångerna om

---

6 Hans Andersson: Sånger om brännvin och brott, *Spiritus* (2004).

7 Eva Danielson och Märta Ramsten: *Skämtvisor från fem sekler* (1989).

brott. Vidare jämförs med djur som aktörer (mytologiska eller ej) och symboler i eddadiktningen. Undersökningen har här ej gått in i detalj på aktörernas olika roller. Den baseras hittills endast på von Hofstens studie från 1950-talet.

Tabell 2. Djur som symboler och aktörer i svenska skämtsånger samt eddadikterna.

Roll	Skämtsånger (47)	Eddadiktning	(35)
Symboler	6 (2 häst, lejon, katt, mus, höna)	Symboler	22
Aktör	53	Aktörer	186
Passiva	30 (8 ko, 5 häst, 4 gris, 4 höns, 2 broms, gås, får, getter, katt, uggla, råtta, skata)	Verkliga	132
Offer	13 (4 häst, 2 fisk, katt, sill, bockar, får, räv, hök, galt)	Mytologiska	54
”föröware”	7 (2 kråka, hund, korp, tupp, lus, loppa)		
Aktiva	3 (Hund, broms, tordyvel)		
Summa	59		208
Procentuell förekomst	118		600

Källor: Ramsten/Danielson, *Skämtsamma sånger från fem sekel*, SVA 1989, respektive von Hofsten, *Eddadiktningens djur och växter*, Gustav Adolfs akademien 1957.

Djuren hade en större roll tidigare, räknat i förekomst per sång, både jämfört med eddan och de skämtsamma sångerna än i skillingtrycken om brott och straff. Den relativa förekomsten av djur som symboler är störst i 1700-talets skillingtryck. Som aktörer i de skämtsamma sångerna är de huvudsakligen passiva sådana. De förekommer knappast i några hjälteroller, men även när det gäller sångerna om brott är ju detta ett sent fenomen. De generiska beteckningarna är färre, och ”lägre” djurarter, som insekter mer förekommande, i de skämtsamma sångerna än i skillingtrycken om brott.

Jämfört med eddasångerna och även de skämtsamma sångerna, spelar djur en liten roll i skillingtrycken om brott. Det sker dock ett antal förändringar under den period som undersökts. Framförallt så skiftar deras betydelse från att under 1700-talet huvudsakligen ha varit symboler till att i högre grad bli aktörer. Detta speglar troligen en ändrad uppfattningen av naturen, som något perifert mellan Gud och det mänskliga samhället. Ett mellanstadium finns också i en mer animistisk natursyn, i romantikens efterföljd – medan den animism som ibland sägs ha präglat den folkliga kulturen nästan helt lyser med sin frånvaro.

Referenser

- Andersson, Hans (2004): ”Sånger om brännvin och brott”, *Spiritus*, Vin- och sprithistoriska sällskapet.
- Boas, George (1933): *The Happy Beast in French Thought of the 17th Century*, Baltimore: John Hopkins Press.
- Charlton, Donald Geoffrey (1984): *New Images of the Natural in France*; Cambridge: the Gifford Lectures in St Andrews 1982–83.
- Danielson, Eva och Ramsten, Märta (1989): *Skämtvisor från fem sekler*, Svenskt visarkiv.
- Darnton, Robert (1987): *Stora kattmassakern*, Stockholm: Ordfronts förlag.
- Hastings, Hester (1936): *Man and Beast in French Thought of 18th Century*; Baltimore: the John Hopkins studies in Romance Literatures and Languages no 27.
- von Hofsten, Nils (1957), *Eddadiktningens djur och växter*, Skrifter utgivna av kungl. Gustav Adolfs akademien.
- Levander, Lars (1933): *Brottsling och bödel*, Stockholm, Stockholm: Åhlén.
- Lundgren, Svante (2004): *Ryssligan – flyktingarna från öst och morderna i Bollstanäs*, Lund: Historiska media.
- Malmroth, A (1900): *Djursymboliken i den heliga skrift*, Lund: Gleerupska bokhandeln.
- Salisbury, Joyce E. (1994): *The Beast Within; Animals in the Middle Ages*, London och New York: Routledge.

Stockholms Stadsarkiv

- Rådhusrättens protokoll 25/8 1681.
- Norra förstadens kämnärsrätts kriminalprotokoll 1719.

Kungliga Biblioteket

- Mikrofilmad samling av skillingtryck, serie O, Oa och Ob ”Missdådare”; serie P ”Nid- och skandalvisor”.